

Wiśniewski, Tadeusz

Kolekcja zabytków ze stanowiska kultury późnomagdaleńskiej w Wilczycach, pow. sandomierski

Archeologia Polski Środkowowschodniej 10, 191-198

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Materiały i odkrycia – Materials and discoveries

Tadeusz Wiśniewski

Kolekcja zabytków ze stanowiska kultury późnomagdaleńskiej w Wilczycach, pow. sandomierski

Stanowisko nr 10 w Wilczycach, gm. *loco*, woj. świętokrzyskie odkryte zostało wiosną 1994 roku, podczas badań powierzchniowych na obszarze AZP 88-73. Przeprowadzone zostały one przez zespół pod kierunkiem Hanny Kowalewskiej-Marszałek z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie (H. Kowalewska-Marszałek, P. Włodarczak 2002, s. 21). Od 1998 roku na stanowisku prowadzone są systematyczne, interdyscyplinarne prace wykopaliskowe (J. Fiedorczuk 2001, s. 141; J. Fiedorczuk, R. Schild 2002, s. 85; J. Fiedorczuk i in. 2007, s. 99-100; K. Bałaga i in. 2008, s. 269; J. D. Irish i in. 2008, s. 736; M. C. Komap i in. 2008). Stanowisko położone jest na szczycie wyniesienia lessowego, na krawędzi doliny Opatówki (ryc. 1). W wyniku podjętych prac odkryto zabytki, mające ściśle analogie w inwentarzach stanowisk z Europy Zachodniej, identyfikowanych z kulturą późnomagdaleńską. Położenie stanowiska oraz charakter odkrytych tam materiałów wskazują na wielosezonowe obozowisko łowieckie. Zabytki znajdowały się zarówno w wypełniku klina mrozowego utworzonego w czasie ostatniego okresu zimna zlodowacenia Wisły jak i poza nim (B. Bratlund 2002, s. 101-102; J. Fiedorczuk 2002, s. 34; J. Fiedorczuk, R. Schild 2002, s. 87-88; J. Fiedorczuk i in. 2007, s. 99-100). Bogaty inwentarz zawiera dziesiątki tysięcy wyrobów krzemianych i kamiennych, zabytki kościane oraz barwniki hematytowe. Szczególną uwagę zwracają krzemienne i kościane elementy sztuki figuralnej, tzw. figurki *Wenus* (J. Fiedorczuk 2001; 2002; J. Fiedorczuk, R. Schild 2002, s. 92-93; J. Fiedorczuk i in. 2007). Bardzo liczny zbiór stanowią także znaleziska szczątków fauny, wśród której dominują piesiec, nosorożec włochaty oraz koń (B. Bratlund 2002).

Na stanowisku przeprowadzono również badania, mające na celu próbę rekonstrukcji rzeźby terenu i środowiska z okresu funkcjonowania obozowiska. Przed-

sięwzięcia tego podjął się zespół geografów z Zakładu Geografii Fizycznej i Paleogeografii z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, wsparty przez palinologa osadów mineralnych z Instytutu Nauk Geologicznych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie (K. Bałaga i in. 2008).

Najbardziej spektakularnym znaleziskiem z Wilczyc są szczątki ludzkiego, przedwcześnie narodzonego dziecka, odkryte w wypełniku klina mrozowego pośród szczątków fauny. Leżały one w rozproszaniu na powierzchni około 1 m². W tym samym miejscu odkryto ponad osiemdziesiąt przewierconych kłów lisa polarnego, które zapewne stanowiły elementy składowe naszyjnika. Szkielet dziecka zachowany jest w około 60% i należał do ośmiomiesięcznego wcześniaka, prawdopodobnie dziewczynki. Przybliżona jego długość wynosiła około 46-48 cm, a waga – 2340-2547 g (J. D. Irish i in. 2008, s. 737-739).

Daty radiowęglowe pozyskane z próbek węgielków pobranych z wypełnika klina mrozowego oscylują wokół 15 300 cal BP (J. Fiedorczuk i in. 2007, s. 100).

Prezentowaną kolekcję zabytków ze stanowiska nr 10 w Wilczycach pozyskano podczas prospekcji konserwatorskiej, przeprowadzonej przez Marka Floraka jesienią 2001 roku (Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach Delegatura w Sandomierzu)¹. Liczy ona 29 zabytków, wśród których wyróżniono: 27 wykonanych z krzemienia, 1 wykonany z kwarcytu i 1 fragment wylewu naczynia z wczesnego okresu epoki brązu (kultury mierzanowickiej).

¹ Materiały te zostały przekazane do zbiorów Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie, a na ich opracowanie wyraził zgodę prof. dr hab. Romuald Schild – kierownik projektu prac w Wilczycach, któremu autor składa podziękowania za konsultacje i udzielone wskazówki.

Ryc. 1. Wilczyce, pow. sandomierski, stan. 10. Lokalizacja stanowiska (fragment mapy: Powiat Sandomierz. Województwo kieleckie, skala 1: 25 000. Wydawca – Zarząd Topograficzny Szt.[abu] Gen.[eralnego]. Warszawa 1962).

Fig. 1. Wilczyce, Sandomierz district, site 10. Location of the site (fragment of a map of the Sandomierz district. Kielce voivodship, scale 1:25000, published by Zarząd Topograficzny Szt.[abu] Gen.[eralnego]. Warszawa 1962).

Podobnie jak we wcześniejszym opracowaniu zabytków z badań powierzchniowych (H. Kowalewska-Marszałek, P. Włodarczak 2002, s. 21-60), w omawianej kolekcji wyróżniono zarówno materiały paleolityczne jak i młodsze. Do wydzielenia zabytków starszych posłużono się kryterium typologicznym oraz obecnością patyny (H. Kowalewska-Marszałek, P. Włodarczak 2002, s. 21-24). Do materiałów młodszych natomiast zaliczono okazy niespatynowane (2 sztuki – tab. 1) i jedyny fragment ceramiki.

Wyróżniono cztery grupy surowców: najliczniej reprezentowany jest krzemień czekoladowy – 13 okazów (48,15%) i kredowy (turoński) – 12 okazów (44,45%). Najmniej licznie wystąpił surowiec kredowy (narzutowy) i kwarcyt – po 1 egzemplarzu (tj. po 3,70%). Na większości z zabytków (18 sztuk) zaobserwowano współczesne, mechaniczne uszkodzenia („świeże” negatywy) oraz wytrącenia w postaci rdzawych plamek i smug powstałych na ich powierzchniach w wyniku kontaktu z żelaznymi narzędziami – zapewne rolniczymi (ryc. 2: 2a; 3: 1a; 4: 1a, 2a, 3a, 4a, 5a, 6a). Liczne, powstałe współcześnie uszkodzenia w znacznym stopniu przyczyniły się do łatwiejszej i bardziej precyzyjnej identyfikacji surowców. Jednocześnie pozwoliły określić zróżnicowanie patyny pokrywającej zabytki wykonane z różnych odmian krzemienia. Okazy wykonane z krzemienia czekoladowego pokryte są patyną o barwach jasnoszarej przechodzącej w szary z niebieskawym odcieniem (ryc. 2: 1a), jasnoszarej z niebieskawymi pasmowaniami (ryc. 2: 2a) oraz jednolitej jasnoszaro-„mlecznej” (ryc. 4: 1a). Największy z odłupków, odbity bezpośrednio z surowej kongrekcji, ma charakterystyczną grubą korę, stanowiącą jedną

z cech identyfikujących ten surowiec. Najbliższe wschodnie krzemieni czekoladowych zlokalizowane są nieopodal stanowiska, nieco na północ w miejscowościach Gliniany, Śródborze, Łysowody. Także w samym powiecie sandomierskim odkryto złoża (Zawichost) i potencjalne miejsca występowania tego surowca (np. Dziurów, Chrapanów, Pawłów). Również w powiecie opatowskim (Tominy, Zawada) można doszukiwać się potencjalnych miejsc występowania tego surowca (J. Budziszewski 2008, s. 42-43, ryc. 1).

Wśród zabytków z krzemienia czekoladowego wyróżniono następujące formy:

1. rdzeń jednopiętowy z wielokrotnie zmienioną orientacją (ryc. 2: 1, 1a);
2. rdzeń jednopiętowy ze zmienioną orientacją (ryc. 2: 2, 2a);
3. trzy fragmenty wiórów (ryc. 3: 3, 5, 7);
4. sześć odłupków, w tym jeden całokorowy, dwa negatywowe (ryc. 3: 8), jeden częściowo znoszący negatywy ze zmiany orientacji rdzenia (ryc. 3: 10) oraz jeden znoszący część odłupni z fragmentarycznie zachowaną piętą, odbity z obocznej zmiany orientacji (ryc. 3: 11).

Wyróżniono również dwa narzędzia: fragment wtórnie uszkodzonego bliżej nieokreślonego ryłca bocznego (ryc. 4: 1, 1a) oraz zachowany w całości ryłec klinowy środkowy (ryc. 4: 6, 6a).

Kolejna grupa surowcowa to wyroby wykonane z krzemienia kredowych (turońskich). Tego typu krzemionkowe skały o różnych odcieniach szarości mają dość duży, nie do końca jeszcze określony, zasięg występowania po obu stronach Wisły (J. Libera, A. Za-

Tabela 1. Wilczyce, pow. sandomierski, stan. 10. Zestawienie zabytków z kolekcji.
Tabelle 1. Wilczyce, Sandomierz district, site 10. List of artefacts from the collection.

Lp.	Inwentarz	Surowiec	Wymiary [mm]: długośćszerokość x grubość	Stan zachowania			Nr ryciny
				cały	fragment	współczesne uszkodzenia ¹	
1	rdzeń jednopiętowy z wielokrotnie zmienioną orientacją	k. czekoladowy	58x22x19	+		+	2: 1, 1a
2	rdzeń jednopiętowy ze zmienioną orientacją	k. czekoladowy	66x27x25		+	+	2: 2, 2a
3	rdzeń jednopiętowy ze zmienioną orientacją	k. turoński	41x43x40		+	+	2: 3
4	wiór	kwarcyt	102x29x13		+	+	3: 1, 1a
5	podtępiec	k. turoński	67x29x12		+	+	3: 2
6	wiór	k. turoński	41x15x8		+	+	3: 6
7	wiór	k. turoński	48x23x6		+	+	3: 4
8	wiór	k. czekoladowy	42x11x5		+	+	3: 5
9	wiór	k. czekoladowy	28x10x4		+		3: 7
10	wiór	k. czekoladowy	21x13x4		+	+	3: 3
11	odłupek	k. czekoladowy	15x17x3		+		–
12	odłupek odbocznie znoszący część odłupni	k. czekoladowy	30x22x9	+		+	3: 11
13	odłupek	k. turoński	24x26x5		+	+	–
14	odłupek ze zmiany orientacji rdzenia	k. czekoladowy	26x29x8	+		+	3: 10
15	odłupek	k. turoński	33x32x8	+			3: 9
16	odłupek	k. czekoladowy	26x31x5		+	+	3: 8
17	odłupek	k. narzutowy	24x14x3	+			–
18	świeżak	k. turoński	25x23x15	+		+	–
19	odłupek*	k. czekoladowy	15x15x7	+			–
20	odłupek*	k. świeciechowski	42x34x9	+			–
22	odłupek	k. czekoladowy	37x46x13	+		+	–
23	odłupek znoszący część odłupni	k. turoński	28x21x11		+		–
24	rylec	k. czekoladowy	30x15x6		+	+	4: 1, 1a
25	rylec	k. turoński	52x28x9		+	+	4: 4, 4a
26	rylec	k. czekoladowy	55x19x10	+			4: 6, 6a
27	rylec+drapacz	k. turoński	49x25x12	+			4: 2, 2a
28	tw. figurka Wenus	k. turoński	35x24x8		+		4: 3, 3a
29	tw. figurka Wenus	k. turoński	42x30x14		+	+	4: 5, 5a

k – krzemień; * okazy niespatynowane

¹ na rycinach pozostawiono negatywy niezacienione.

kościelna 2002, s. 95). Surowiec ten jest stosunkowo łatwo dostępny w niedalekiej odległości od stanowiska. Zabytki z tego krzemienia pokryte są grubą patyną koloru jasnoszarego o niebieskawym odcieniu (ryc. 4: 2a, 3a, 4a, 5a).

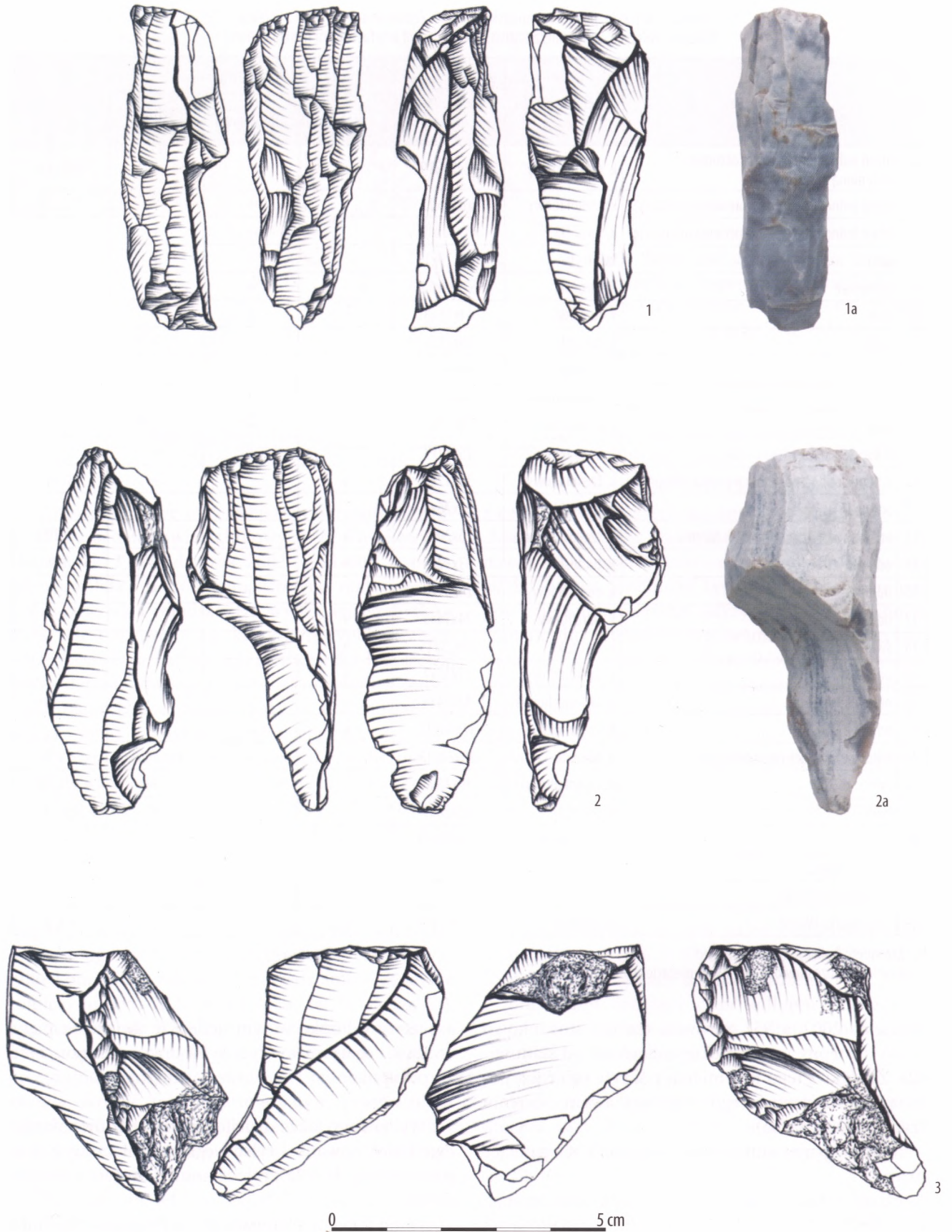
Do tej grupy surowcowej zaliczono następujące okazy:

1. rdzeń jednopiętowy ze zmienioną orientacją (ryc. 2: 3);
2. dwa fragmenty wiórów (ryc. 3: 4, 6);
3. podtępiec dwustronnie, intencjonalnie złamany (ryc. 3: 2);

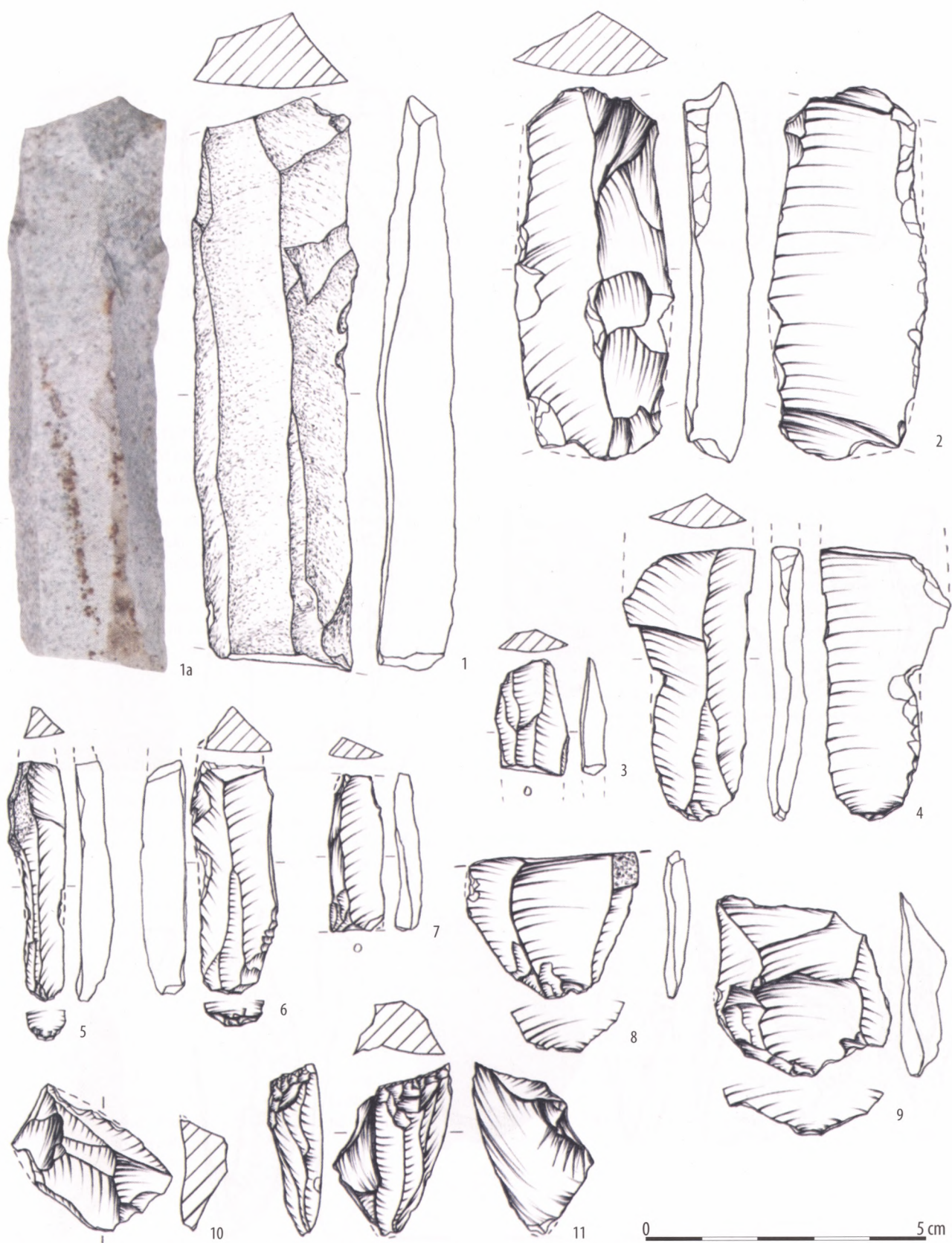
4. cztery odłupki, w tym: jeden ze świeżenia pięty, dwa negatywowe (ryc. 3: 9) oraz znoszący część odłupni.

Wydzielono także dwie formy narzędziowe: narzędzie kombinowane – rylec węglowy połączony z drapaczem (ryc. 4: 2, 2a), rylec klinowy zboczony (ryc. 4: 4, 4a).

W tej kategorii surowcowej wyróżniono również dwa egzemplarze fragmentarycznie zachowanych, tzw. figurek Wenus. Są to schematyczne przedstawienia postaci kobiecych – dolnych partii tułowia (ryc.

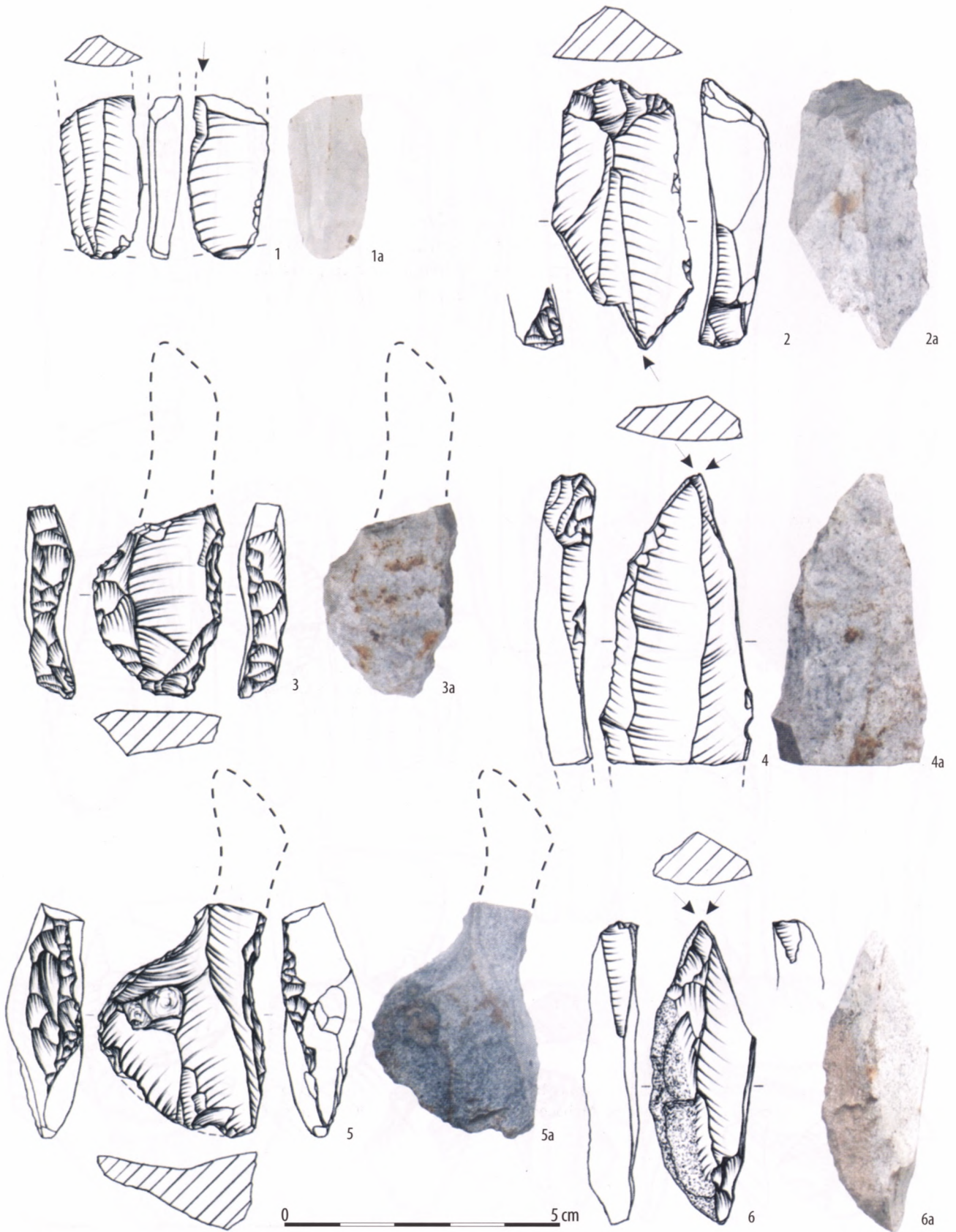

Ryc. 2. Wilczyce, pow. sandomierski, stan. 10. Zabytki krzemienne: 1-3 – rdzenie. Rys. i fot. T. Wiśniewski.
Fig. 2. Wilczyce, Sandomierz district, site 10. Flint artefacts: 1-3 – cores. Drawn and photo by T. Wiśniewski.

Ryc. 3. Wilczyce, pow. sandomierski, stan. 10. Zabytki – kamienny i krzemienne (1+1a – kwarcyt, pozostałe – krzemień): 1-7 – wióry; 8-11 – odłupki. Rys. i fot. T. Wiśniewski.

Fig. 3. Wilczyce, Sandomierz district, site 10. Flint and stone artefacts (1+1a quartzite, remaining ones – flint): 1-7 – blades; 8-11 – pieces. Drawn and photo by T. Wiśniewski.

Ryc. 4. Wilczyce, pow. sandomierski, stan. 10. Zabytki krzemienne: 1+1a, 4+4a, 6+6a – rylce; 2+2a – drapacz + rylce; 3+3a, 5+5a – figurki Venus. Rys. i fot. T. Wiśniewski.

Fig. 4. Wilczyce, Sandomierz district, site 10. Flint artefacts: 1+1a, 4+4a, 6+6a – burins; 2+2a – scraper + burin; 3+3a, 5+5a – the so called Venus figurines. Drawn and photo by T. Wiśniewski.

4: 3, 3a, 5, 5a). Jako półsurowiec do ich wyrobu wykorzystywano masywne odłupki lub wióro-odłupki, kształtując je półstromym lub stromym retuszem przykrawędny. Wyrobów tych nie można typologicznie przyporządkować do żadnej z grup narzędzi krzemienych znanych z inwentarzy magdaleńskich. Są one natomiast bardzo podobne do schematycznych figurek kobiet wykonanych z innych materiałów – kości, ale także takich, jak łupek, wapień, hematyt (J. Fiedorczuk 2001, s. 141-144; 2002, s. 34-40; J. Fiedorczuk, R. Schild 2002, s. 85-94; J. Fiedorczuk i in. 2007, s. 97-99).

Oprócz wymienionych wyżej zabytków, uwagę zwraca pojedynczy okaz dwustronnie złamanego wióra, wykonanego z kwarcytu (ryc. 3: 1, 1a).

Przedstawione powyżej materiały, choć stosunkowo nieliczne w porównaniu do zabytków pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych, stanowią wartościowe ich uzupełnienie. W skład tej skromnej kolekcji, wchodzi zarówno rdzenie, wióry, odłupki, jak i narzędzia, a przede wszystkim kolejne dwa fragmenty schematycznych przedstawień postaci kobiecych, tzw. figurek Wenus.

Literatura

- Bałaga Krystyna, Hołub Beata, Kusiak Jarosław, Łanczont Maria, Mroczek Przemysław, Zieliński Paweł, Komar Maryna
2008 *Próba rekonstrukcji rzeźby terenu i środowiska z okresu funkcjonowania późnomagdaleńskiego obozowiska w Wilczycach (Wyżyna Sandomierska)*. Landform Analysis 9, s. 269-271.
- Bratlund Bodil
2002 *The faunal remains from Wilczyce*. W: Recent Studies in the Final Palaeolithic of the European Plain, red. B. Valentin Eriksen & B. Bratlund. Århus, s. 101-107. Jutland Archaeological Society Publications 39.
- Budziszewski Janusz
2008 *Stan badań nad występowaniem i prądziejową eksploatacją krzemieni czekoladowych*. W: Krzemień czekoladowy w pradziejach. Materiały z konferencji w Orońsku, 08-10. 10. 2003, red. W. Borkowski, J. Libera, B. Sałacińska, S. Sałaciński. Warszawa-Lublin, s. 33-106. Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemienymi w Pradziejach 7.
- Fiedorczuk Jan
2001 *Figurki Wenus – wytwory magdaleńskiej sztuki ruchomej*. Przegląd Archeologiczny 49, s. 141-144.
2002 *Paleolityczne figurki „Wenus” ze stanowiska kultury magdaleńskiej w Wilczycach, pow. Sandomierz*. W: Sztuka pradziejowa ziem polskich. Katalog wystawy, red. T. Janiak. Gniezno, s. 34-40.
- Fiedorczuk Jan, Schild Romuald
2002 *Wilczyce – the Magdalenian Site in Poland*. W: Recent Studies in the Final Palaeolithic of the European Plain, red. B. Valentin Eriksen & B. Bratlund. Århus, s. 85-94. Jutland Archaeological Society Publications 39.
- Fiedorczuk Jan, Bratlund Bodil, Kolstrup Else, Schild Romuald
2007 *Late Magdalenian feminine flint plaquettes from Poland*. Antiquity 81: 311, s. 97-105.
- Irish Joel D., Bratlund Bodil, Schild Romuald, Kolstrup Else, Królik Halina, Mańka Dagmara, Boroń Tomasz
2006 *A Late Magdalenian perinatal human skeleton from Wilczyce, Poland*. Journal of Human Evolution 55: 736-740.
- Kowalewska-Marszałek Hanna, Włodarczak Piotr
2002 *Wyniki badań powierzchniowych na stanowisku paleolitycznym w Wilczycach, pow. Sandomierz*. Sprawozdania Archeologiczne 54, s. 21-60
- Libera Jerzy, Zakościelna Anna
2002 *Złoża krzemieni turońskich w przełomowym odcinku Wisły*. W: Krzemień świciechowski w pradziejach. Materiały z konferencji w Ryni, 22-24.05.2000, red. B. Matraszek, S. Sałaciński. Warszawa, s. 29-50. Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemienymi w Pradziejach 4.
- Комар Марина С., Ланчонт Марія, Кусяк Ярослав, Мрочек Прземислав, Зелінський Павло, Голуб Беата
2008 *Палеографічні умови існування пізньопалеолітичної стоянки Wilczyce (центральна Польща)*. W: Природно-історична спадщина Старуні. Тези доповідей Другої Міжнародної наукової конференції до 100-річчя першої знахідки мамонта і волохатого носорога в Старуні у 1907 році. Старуня-Львів-Івано-Франківськ-Краків 15-17 травня 2008 року, ред. Ю. М. Чорнобай и другие. Kraków, s. 53-56.

A collection of artefacts from the site of the late Magdalenian culture in Wilczyce, Sandomierz district /summary/

The collection of artefacts from site 10 in Wilczyce was uncovered as a result of a conservatory survey conducted by Dr Marek Florek in the autumn of 2001 (Voivodship Office for the Protection of Monuments in Kielce, Sandomierz Branch). At the beginning of 2007 the collection was given to the Institute of Archaeology, Marie Curie-Skłodowska University in Lublin.

The collection consists of 29 artefacts: 27 are made of flint, 1 of quartzite and the last one is a fragment of the rim

of a vessel from the early period of the Bronze Age. 27 specimens have been classified as Palaeolithic, among them 13 are made of chocolate flint and 12 of chalk (Turonian) flint; there are also single specimens made of erratic flint and quartzite.

Among the artefacts there are cores, blades and flakes as well as tools and, most importantly, 2 fragments of schematic representations of a woman, the so called Venus figurines.

Mgr Tadeusz Wiśniewski
Instytut Archeologii UMCS w Lublinie
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
krzem7@o2.pl